

Vol 4, Nr 2, 2025

Fufos

FORSKNING & UTVECKLING
I FÖRSKOLA & SKOLA

Forskning och utveckling i förskola och skola (Fufos)

Piteå
kommun

VOL 4, NR 2 2025

Forskning och utveckling i förskola och skola (Fufos)

ISSN: 2004-3635

Materialet publiceras via open access (öppen tillgång) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0.

Ansvarig utgivare: Malin Westling

Redaktör: Ulrika Bergmark

Distribution: Utbildningsförvaltningen

Piteå kommun, 941 28 Piteå

Tfn: +46911-69600

Layout: Kommunikationsavdelningen, Piteå kommun

Elektronisk version tillgänglig på: www.pitea.se

Om tidskriften

Den populärvetenskapliga tidskriften *Forskning och utveckling i förskola och skola* (Fufos) har inrättats av Piteå utbildningsvetenskapliga råd. Tidskriften fyller en viktig funktion som gemensamt forum för aktörer i förskola, skola och universitet som intresserar sig för att utveckla och sprida kunskaper om praktiskt arbete med samverkande forskning och utveckling i förskola och skola. Syftet med tidskriften *Forskning och utveckling i förskola och skola* är att erbjuda lärare, rektorer och forskare en möjlighet att publicera lärdomar gjorda inom exempelvis: aktionsforskning, forskningscirklar, examensarbeten och forsknings- och utvecklingsprojekt som utgår från lärares och rektorers frågor kring det pedagogiska arbetet i förskola och skola. Genom att tidskriften vänder sig till författare inom såväl förskola och skola som universitet utgör den ett viktigt komplement till vetenskapliga tidskrifter och en unik publiceringsmöjlighet för yrkesverksamma inom skolan och ett forum för att generera och sprida beprövad erfarenhet.

Redaktör

Ulrika Bergmark, vetenskaplig ledare Piteå kommun och professor i pedagogik, Luleå tekniska universitet.

Biträdande redaktör

Sara Viklund, biträdande vetenskaplig ledare Piteå kommun och kommundoktorand Umeå universitet.

Redaktionsråd

Eva Alerby, professor i pedagogik, Luleå tekniska universitet.
Sara Cervantes, universitetslektor i pedagogik, Luleå tekniska universitet.

Accepterade bidrag publiceras elektroniskt på Piteå kommuns hemsida (www.pitea.se). Materialet publiceras via open access (öppen tillgång) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0, vilket innebär att det är tillåtet att sprida materialet, men endast i icke-kommersiella sammanhang. Texterna får inte bearbetas och författaren måste erkännas. Publicering medför inga kostnader. Arvode utgår ej, varken för publicerade bidrag eller för granskningsuppdrag. Både författare och tidskrift har upphovsrätt till innehållet.

Innehåll

5

Samverkan i ögonhöjd: utvecklingen av en modell för kunskap, rättssäkerhet och välmående

Stina Hallsén & Karin Eriksson Johansson

18

Elevernas väg till stärkta läsmuskler – gemensamma samtal ger läsningen vingar

Maria Karlsson, Charlotta Melander & Linda Wikström

31

Förskolepersonal som språkliga förebilder: Att utveckla barns ordförråd

Paulina Narkaj Adolfsson

Samverkan i ögonhöjd: utvecklingen av en modell för kunskap, rättssäkerhet och välmående

Stina Hallsén & Karin Eriksson Johansson

Sammanfattning

Syftet med denna artikel är dels att beskriva en samverkansprocess mellan forskning och praktik, dels att beskriva resultatet av denna samverkan. Artikeln ämnar ge en förståelse för hur gynnsam samverkan kan ta form och bidra med perspektiv som kan stödja en mer balanserad och framtidsinriktad förståelse av skolans bedömningsuppdrag med fokus på kunskap, välmående och rättssäkerhet. Artikeln tar sitt avstamp i teoretiska perspektiv som betonar vikten av att, i tider där det mätbara ofta prioriteras, ta hänsyn till skolans bredare samhällsuppdrag. Med utgångspunkt i utmaningar såsom stress, oro för fusk och taktikläsande – presenteras det samverkansarbete som initierades och som bidrog till utvecklingen av en modell, *Kattemodellen*. I modellen kring en skolbaserad bedömningsgrundande undervisning (SBU) illustreras de tre benen Kunskap, Rättssäkerhet och Välmående, vilka utgör både förutsättningar för och integrerade delar av arbetet mot en rättvis, meningsfull och hälsofrämjande skolmiljö. Artikeln belyser hur praktik och forskning i samverkan, genom en dynamisk arbetsgång, kan skapa nya förståelser och arbetssätt som inte bara adresserar aktuella utmaningar utan också aktualiserar skolans djupare och bredare uppdrag. Det visar att en skola som tar ansvar för både det mätbara och det omätbara inte bara är möjlig – utan nödvändig för att utbildningen ska förbli relevant, hållbar och meningsfull.

Stina Hallsén

Docent & Lektor,
Uppsala universitet
stina.hallsen@edu.uu.se

Karin Eriksson Johansson

Verksamhetsutvecklare & tidigare
programrektor,
Uppsala kommun
karin.eriksson-johansson@uppsala.se

Inledning

Tre frågor som på många vis har dominerat debatten kring skolan under de senaste åren är elevers bristande resultat, den ökande psykiska ohälsan bland unga samt frågan om likvärdighet i skolan. Även om dessa teman inte är nya i skoldebatten, har de fått en förnyad aktualitet i vår samtid. Detta beror bland annat på förändrade samhälleliga och politiska förutsättningar där krav på transparens, mätbarhet och kontroll blivit centrala inslag i hur både verksamheter och individer värderas och legitimeras. Bornemark (2018) menar att det här har lett till en situation där komplexitet som inte enkelt låter sig mätas ofta kommit att undvikas. I skolans kontext tar detta sig uttryck genom en tilltagande betoning på bedömning, där matriser, nationella prov och betygskriterier i allt högre grad formar elevernas och lärarnas vardag. Flera studier, både svenska och internationella, har pekat på hur denna utveckling riskerar att tränga undan andra delar av skolans bredare uppdrag – såsom att fostra kritiskt tänkande, kreativitet, empati och medborgaransvar. Forskning har visat att i dagens utbildningssystem, i *mätningens tidsålder*, bidrar fokus på mätbara resultat, ofta till att utbildningens mer svårfångade men centrala dimensioner såsom relationer, ansvarstagande och subjektivt växande, kommer i skymundan. Detta riskerar att leda till det som kan benämnas 'learnification', där begreppet lärande används så generellt och instrumentellt att de viktiga frågorna om vad som lärs, varför och av vem, går förlorade (Biesta, 2010; Säfström et. al, 2015; Säfström & Månsson, 2021). Bedömningens dominans påverkar inte bara undervisningens innehåll utan också relationen mellan lärare och elev och riskerar att skapa en skola där prestation ges företräde framför process och lärande. Enligt Edling och Frelin (2013) kan ett starkt fokus på mätning leda till att lärares professionalitet urholkas och att deras känsla av att kunna bidra till elevers välmående minskar. Parallellt med denna utveckling har det också uppmärksammats att själva betygssättningspraktiken rymmer betydande problem. Dels handlar det om att betyg inte alltid speglar elevernas faktiska kunskaper, dels om att rättssäkerheten och likvärdigheten i bedömningen brister (Skolverket, 2020a).

Mot bakgrund av hur bedömningens ökade fokus både formar undervisningens innehåll och relationer i skolan, blir det nödvändigt att reflektera över skolans bredare samhällsuppdrag. Biestas teoretiska ramverk över utbildningens tre syften, kvalifikation (att tillägna sig kunskaper och färdigheter), socialisation (att formas till samhällsmedborgare genom internalisering av normer och traditioner) och subjektifikation (att bli ett självständigt, ansvarstagande subjekt), erbjuder en tydlig struktur för att förstå skolans komplexa uppdrag (Biesta, 2015; Biesta, 2020). Skolan har en *reproducerande* funktion: den ska föra vidare centrala kunskaper, värden och sociala normer till framtida generationer och därigenom bidra till samhällets stabilitet. Vidare har skolan en *producerande* funktion: den ska vara en arena för utveckling och förändring, där elever ges verktyg att tänka nytt, ifrågasätta det rådande och formas till aktiva, självständiga samhällsmedborgare (Lundgren, 1989). Att balansera dessa två uppdrag är en av skolans mest komplexa men också mest fundamentala utmaningar. I en samtid

som i hög grad präglas av kontroll och standardisering blir det därför särskilt viktigt att inte tappa bort komplexiteten i skolans uppdrag. Som Gert Biesta uttrycker det: "...education should not just be responsive but should keep its own responsibility" (Biesta, 2019). Med detta menar han att utbildning inte enbart ska svara på omedelbara krav från elever, vårdnadshavare och samhälle, såsom mätbara resultat eller samtida behov. Utbildningen ska också värna ett eget etiskt och demokratifrämjande ansvar, vilket ibland kan kräva att utbildningen gör motstånd mot kortsiktiga och instrumentella krav. Skolan behöver därför, menar Biesta, formas som en plats där både individens och samhällets framtid kan tänkas och omformas, där mätbarhet inte tillåts definiera hela värdet av lärande och där det också finns utrymme för det som inte alltid låter sig fångas i en matris.

Det är i spänningsfältet mellan det mätbara och det omätbara som denna artikel tar sin utgångspunkt. Med hjälp av Biestas teoretiska begreppsapparat kan den samverkansmodell som artikeln beskriver förstås som ett försök att återta utbildningens breda och demokratiska syfte. Genom att lyfta bedömningens funktion inom ramen för kvalifikation, socialisation och subjektifikation, snarare än enbart genom mätbara resultat, bidrar modellen till en skolpraktik där både kunskap, välmående och rättssäkerhet kan samexistera i balans (Biesta, 2015, 2020). Syftet med denna artikel är dubbelt: dels avser den beskriva en samverkansprocess mellan forskning och praktik, dels beskriva resultatet av denna samverkan. Genom detta ämnar artikeln ge en förståelse för hur gynnsam samverkan kan ta form och bidra med perspektiv som kan stödja en mer balanserad och framtidsinriktad förståelse av skolans bedömningsuppdrag med fokus på kunskap, välmående och rättssäkerhet.

Problemidentifiering på skolan

Katedralskolan ("Katte") i Uppsala är en gymnasieskola med antagningspoäng och betygs-poäng högt över rikssnittet och där i stort sett alla av skolans lärare har lärarlegitimation. Redan runt 2016 påbörjades det arbete som senare skulle bli *Kattemodellen*. Vägen dit var lång och krokig, en process där flera olika utmaningar identifierades och smälte samman till en helhet. Det här avsnittet beskriver hur skolan påbörjade ett förändringsarbete. Och hur man efterhand, i nära samverkan med forskare, landade i en ny bedömningspraktik.

Trots att skolan var mycket välfungerande med höga studieresultat och hög trivsel hade skolans personal under flera år upplevt en ökad stress bland både elever och lärare. Det blev allt vanligare att elever valde att vara hemma för att taktiskt läsa inför prov eller skriva klart uppgifter, istället för att delta i undervisningen. Känslan var att undervisning och lärande hade minskat i betydelse och redovisning och bedömning hade ökat. Lärare behövde konstruera och rätta fler och fler olika inlämningsuppgifter då eleverna inte var på plats i skolan. Eleverna behövde skiva klart alltfler uppgifter hemma. Det blev extrajobb för både elever och lärare och det var en ond cirkel. Utöver den ökade stressen fanns en oro av fusk i samband med

hemarbeten. Trots digitala plagiatkontroller upplevdes det svårt att upprätthålla rättssäkerhet. Elever som inte fuskat kunde känna sig misstänkliggjorda vilket påverkade tilliten mellan elever och lärare. Samtidigt fanns det också elever som av olika anledningar hade svårt att komma igång med sitt skrivande eller som hade svårt att lämna ifrån sig uppgifter. Dessa elever samlade på sig många ogjorda eller halvfärdiga uppgifter mot slutet av läsåret. Det blev till en stress för både lärare och elever när det saknades bedömningsunderlag mot slutet av läsåret. Skolans samarbete med sjukvården förstärkte bilden av skolans viktiga roll för elevernas välmående, då det betonades att rutiner, sammanhang och struktur är skyddsfaktorer i relation till psykisk ohälsa. Skolnärvaro kan därmed minska riskerna för psykiska problem, som nedstämdhet och oro, genom att ge elever en känsla av tillhörighet och struktur (Ifous, 2019).

Skolan hade 2016 ett välfungerande systematiskt kvalitetsarbete och ett strukturerat kollegialt lärande. Läsåret 2017/2018 hade skolan särskilt fokus på Hälsa och Digitalisering. Det ena temat kom ur det systematiska kvalitetsarbetet, där både personal och elever uttryckt stress. Det andra initierades av Skolverkets nationella satsning på digitalisering. Alla skolans utvecklingsgrupper arbetade med olika moduler från Skolverket, och hela kollegiet stärkte sin digitala kompetens. I takt med att lärarna blev mer digitala började eleverna också förvänta sig att allt undervisningsmaterial skulle finnas tillgängligt via skolans lärplattform. Utifrån konstaterandet att skolan och undervisningen är mer än det som syns i lärplattformen, mer än det som examineras i en inlämningsuppgift, väcktes nya frågor: Om all information och alla uppgifter finns online – vad betyder det då att vara närvarande i klassrummet? Är att gå i skola likställt med att lämna in uppgifter och få betyg?

Digitaliseringen tydliggjorde behovet av att ta kontroll över hur, när och varför digitala verktyg används och lika viktigt: när de inte ska användas. Fokuset på hälsa tydliggjorde behovet av att skilja på skoltid och fritid. En tanke på att låta allt examinerande arbete ske på lektionstid och låta läxor finnas för träning, repetition eller inläsning började växa fram och landade så småningom i ett beslut. Med detta beslut ansåg skolläda och lärare kunna stärka rättssäkerheten, ge möjlighet att följa elevernas hela läroprocess, bättre underlag för bedömning och bygga starkare relationer genom att undervisa och lära tillsammans i realtid. Tanken var också att kortare, mer avgränsade uppgifter skulle möjliggöra snabbare återkoppling, och att närvaron (och kanske till och med lärandet!) skulle öka när eleverna visste att examinationen skedde på plats.

Samtidigt fanns farhågor när det gällde vad som skulle kunna vara negativt med att genomföra allt examinerande arbete i skolan; Skulle eleverna klara att koncentrera sig under lektionerna? Vad händer med större skrivuppgifter som kräver mer tid? Och hur skulle frånvaro hanteras? För att möta dessa utmaningar utvecklades och skärptes rutiner: studiero i klassrummen blev en självklarhet och ett medvetet arbete med struktur och planering. Uppgifterna behövde

anpassas: vara mindre omfattande, men samtidigt tydliga och meningsfulla. Skolan började även arbeta med särskilda provkonton vid digitala skrivuppgifter.

Ur denna process växte en gemensam vision fram på Katedralskolan:

- Lärare och elever når längre tillsammans
- Alla lektioner och all undervisning är viktig
- All examinering sker i skolan
- Digitaliserat arbetssätt en självklarhet. Vi rustar eleverna för studier och arbetsliv i ett digitalt samhälle. Digitalt arbetssätt är ett komplement till klassrummet men det ersätter inte klassrummet.

Med detta som grund antogs temat *Balans* för läsåret 2018/2019, en balans mellan skola och fritid skulle eftersträvas. Beslutet togs samtidigt mer formellt av skolledningen att all examination skulle ske under lektionstid. Det nya arbetssättet visade snart på både fördelar och utmaningar och nya frågor växte fram, bland annat: Hur kan vi stötta elever med prestationsångest att prestera i skolan? Hur kan vi anpassa undervisningen för elever som behöver mer tid?

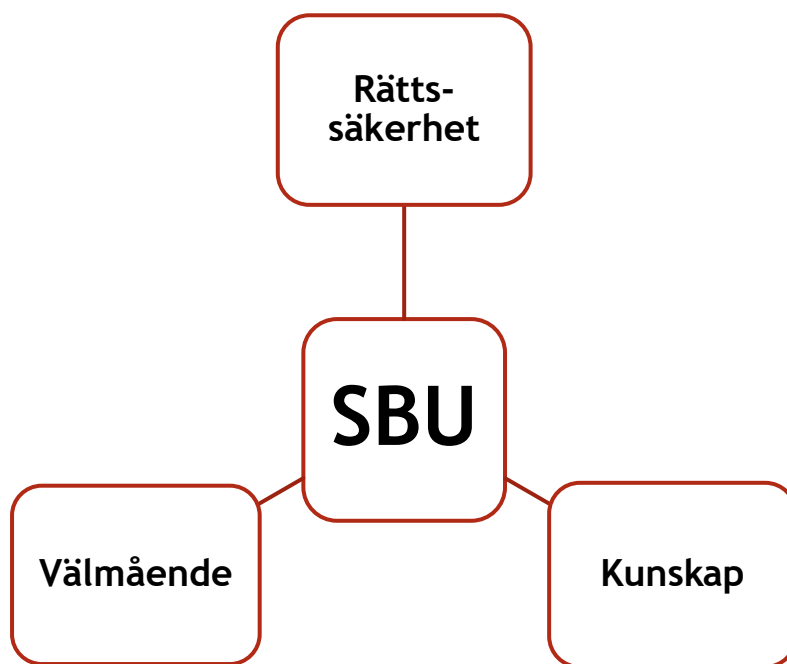
Det var tydligt att något viktigt var på gång, men också att det krävdes mer kunskap för att gå vidare. Därför kontaktades Uppsala universitet och en forskare i pedagogik, med förhoppningen om att tillsammans utveckla arbetet.

Samverkan i genomförande och analys

Vid det första mötet mellan skolan och forskaren gavs av skolledning och lärare en snabb men grundlig introduktion till skolans kultur, arbetssätt och de idéer som börjat ta form kring en ny bedömningspraxis. Utifrån inledande diskussioner beslutades att gemensamt ansöka om samverkansmedel från UU Innovation. Genom dessa medel kunde ett fördjupat samarbete byggas. Arbetet grundades i en transdisciplinär samarbetsmodell som involverade forskare och skolans yrkesgrupper i hela kunskapsproduktionen (Lang et. al., 2012). Samverkan blir bättre när den utgår från skolans identifierade problem och involverar aktörer på flera nivåer, såsom rektorer, lärare och forskare, eftersom det ökar förutsättningarna för att utveckla en hållbar och forskningsbaserad förändring (Bergmark, 2020). Genom ömsesidiga lärandeprocesser kombinerades forskningens teoretiska och metodologiska styrkor med praktikers erfarenheter, vilket inte bara gav upphov till gemensamma frågeställningar utan även berikade varje aktörs egna perspektiv och utmaningar. I detta betonades professionernas olika, men lika viktiga, kompetenser (Stolare, 2024).

En modell för kunskap, rättssäkerhet och välmående

Ganska tidigt i projektet skissade den involverade forskaren fram grunderna till en modell som visualiserade de centrala tankarna, utmaningarna och möjligheterna i skolans arbete samt relaterade dessa till tidigare forskning och utvärdering. Forskaren kunde genom sin distans till skolans dagliga arbete och sin vetenskapliga förankring systematisera och organisera några av skolans idéer och utmaningar. Detta blev en relevant input för skolans vidare utvecklingsarbete (Skolverket, 2020b). Det som tidigare levt som erfarenheter på skolan genom berättelser och samtal visualiserades nu som en modell – det som kom att bli *Kattemodellen* (se figur 1).

Figur 1. Kattemodellen

Modellen sammanfattade, i en bild och med några få ord, det man pratat om på skolan så som upplevd stress, oro för fusk och lektioners minskade betydelse. Modellen lade grunden till ett gemensamt språk och därmed en riktning för det fortsatta arbetet. Den skapade igenkänning och fokus i utvecklingsarbetet på skolan.

I modellen illustreras de tre benen Kunskap, Rättssäkerhet och Välmående. Dessa utgör både förutsättningar för och integrerade delar av en skolbaserad bedömningsgrundande undervisning (SBU), och samspelar i att forma ett arbete mot en rättvis, meningsfull och hälsofrämjande skolmiljö. Modellens kärna och dess tre ben är ömsesidigt beroende. Varje ben bidrar till att upprätthålla helheten, samtidigt som det i sig utgör en grund för skolans undervisning och bedömningsarbete. I det följande avsnittet presenteras respektive ben närmare för att motivera dess plats i modellen: undervisningens betydelse för kunskapsutveckling och hur den kan främja ett meningsfullt lärande, rättssäkerhetens betydelse för en likvärdig och rättvis

bedömning, samt behovet av att skapa en trygg och stödjande skolmiljö som stärker välmåendet och främjar ett hållbart lärande.

Kunskap

Korrelationen mellan kunskapsnivå och betyg har i utvärderingar och studier visat sig vara osäker. Bland annat har det synliggjorts att skillnaderna mellan elevers betyg från gymnasieskolan och deras resultat på nationella prov, högskoleprov eller prestationer i den högre utbildningen ibland är mycket stor och att förändringarna i skollagen som inneburit att de nationella proven ska beaktas mer i betygssättningen inte haft den effekt man önskat (Skolinspektionen, 2024; Riksrevisionen, 2011, 2022).

Samtidigt visar forskning på att lärarens kompetens, förmåga och engagemang är de faktorer, tillsammans med föräldrars utbildningsnivå, i undervisningen som har störst påverkan på elevers resultat (Hattie, 2009; Håkansson & Sundberg, 2020). God undervisning som leder till att kunskap utvecklas och befästs kännetecknas av förtroendeingivande relationer och ett lärande som sker kollektivt och känns meningsfullt. Forskning visar att sådana relationer byggs när lärare bryr sig om hela eleven, lyssnar aktivt, sätter tydliga gränser och hanterar motstånd på ett respektfullt sätt – vilket i sin tur skapar trygghet, engagemang och ökad möjlighet till lärande (Lilja, 2013).

Kattemodellen förhåller sig till nämnda forskning, utvärdering och kunskapsöversikt genom att säkerställa att all bedömning sker under skoltid, vilket naturligtvis innebär att eleverna behöver vara på plats i skolan och ger även läraren en kontinuerlig överblick över eleven och dennes framsteg. Detta möjliggör fortlöpande återkoppling och stöd, vilket stärker kvaliteten på lärandet med syftet att skapa en mer meningsfull skolgång för eleverna. Genom att flytta fokus från individuella uppgifter hemma till gemensamt lärande i klassrummet, främjar modellen ett kollektivt lärande, vilket enligt nämnda forskning är en effektiv metod för att förbättra elevernas prestationer och engagemang. Bland lärarna på skolan blev kunskapsbenet i modellen ett område där undervisningen och lärandet tydliggjordes och något som ämneslag och arbetslag tillsammans kunde utveckla.

Rättssäkerhet

I skollagens första kapitel, fjärde paragraf, stadgas att:

I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. (SFS 2010:800, 1 kap 4 §)

I linje med detta betonar Skolverket i sina allmänna råd om betyg och betygssättning vikten av att betygssättningen uppfattas som rättssäker, rättvis och likvärdig (SKOLFS 2022:417). Trots dessa ambitioner är den bristande likvärdigheten i svensk skola ett återkommande tema som

uppmärksammats i politisk debatt och mediala granskningar. På både nationell och internationell nivå har det också rapporterats om att likvärdigheten i det svenska utbildningssystemet befinner sig på en oroande låg nivå. OECD har till exempel konstaterat att resultatskillnaderna mellan inhemskt födda elever och elever med utländsk bakgrund är betydligt större i Sverige än genomsnittligt i OECD samt att betydelsen av socioekonomisk bakgrund för studieresultat är större i Sverige än i övriga Norden (Skolverket, 2023).

Forskning har återkommande visat att en av de mest avgörande faktorerna för elevers skolresultat och betyg är föräldrarnas utbildningsnivå och engagemang i barnens skolgång (Hattie, 2009; Nygren, 2021). Denna korrelation har dessutom blivit starkare över tid. Föräldrars utbildningsbakgrund påverkar inte enbart genom socioekonomiska resurser, utan också genom att forma elevens attityd till skolan och tillgång till stöd i lärandeprocessen. Elever med välutbildade föräldrar tenderar att ha en mer positiv inställning till skolan, större förståelse för skolans normer och förväntningar samt får ofta mer konkret hjälp med läxor och skolarbete i hemmet.

Samtidigt väcker detta viktiga frågor om vad som faktiskt utgör underlaget för betygssättning. När gränsen mellan elevens egna prestationer och yttre stöd suddas ut, riskerar betygens legitimitet att urholkas. För läraren uppstår därmed en komplex uppgift: att å ena sidan beakta skollagens uppdrag att verka kompensatoriskt för olika förutsättningar och å andra sidan säkerställa att betygssättningen sker på ett sätt som upplevs som rättssäkert, rättvist och likvärdigt.

Genom *Kattemodellen* adresseras denna problematik genom att säkerställa att all bedömning sker under skoltid, vilket gör att externa faktorer (såsom föräldrar och okontrollerad användning av generativa AI-verktyg) inte påverkar resultaten. På skolan fanns en samsyn kring att man ville ha rättssäker bedömning och alla var överens om att det inte var rättssäkert att låta elever skriva bedömningsgrundande arbeten hemma.

Välmående

Det har i flera myndighetsrapporter konstaterats att psykisk ohälsa bland barn och unga i Sverige ökar och att en förklaring till detta skulle kunna sökas i skolmiljön (se t. ex. Folkhälso-myndigheten, 2023). Samtidigt menar man att skolgången kan ha både gynnsamma och ogynnsamma effekter på den psykiska hälsan. Den påverkas direkt av de sociala och fysiska förhållandena i skolan, men även indirekt av övergripande strukturer som utformningen av betygssystem och läroplaner.

Skolverkets undersökningar visar att stressen bland elever har ökat markant under senare år, särskilt bland tonårsflickor, där sju av tio gymnasieflickor ofta eller alltid kände sig stressade (IVA, 2021; Skolverket, 2024). En rapport från Sveriges Elevkårer, tillsammans med Sveriges Elevråd och Tim Bergling Foundation (2023), belyser hur prestationskrav, betygshets och

framtidens påverkar elevernas psykiska hälsa. Över hälften av eleverna uppger att prestationskrav i skolan påverkar deras psykiska mående negativt, särskilt bland tjejer. Samtidigt rapporterar många lärare ökad arbetsbelastning och stress, särskilt kopplat till administration och bedömning (Skolverket, 2024). Det är idag inte angivet i skollagstiftningen hur långa gymnasieelevers skoldagar får eller bör vara. Däremot står i Gymnasieförordningens tredje paragraf att: ”Elevernas skolarbete ska förläggas måndag-fredag och vara så jämnt fördelat över dessa dagar som möjligt. Skolarbetet ska även förläggas så att eleverna så långt som möjligt får sammanhållna skoldagar. Skoldagarna ska vara så jämnt fördelade över läsåret som möjligt” (SFS 2010:2039, 3 kap 3 §). Forskningsstudier genomförda i en svensk kontext visar också att en stor andel av Sveriges tonåringar lider av allvarliga stressrelaterade problem och menar att detta kan bero på kombinationen av höga krav i skolan och känsla av låg nivå av inflytande (se t. ex. Hiltunen, 2017; Modin et al., 2011).

Kattemodellen tar upp denna problematik genom att säkerställa att all bedömning och examination sker under ordinarie lektionstid. Genom att skapa mer sammanhängande och koncentrerade skoldagar ger modellen eleverna möjlighet att delta i fritidsaktiviteter och upprätthålla en balans mellan skola och fritid. Samtidigt tar modellen fasta på rekommendationerna från sjukvården som menar att även elever som mår dåligt ofta gynnas av rutiner och sammanhang. I samband med utvecklingsarbetet kring bedömning på skolan uppstod behovet att reflektera över vad som kan påverkas lokalt på skolenivå och vad som styrs av nationella riktlinjer, som exempelvis förordningar och regler. Det fördes också diskussioner om vilka utmaningar kopplade till elevernas psykiska hälsa som är möjliga att hantera inom skolans ramar, och vilka som snarare beror på övergripande samhällsliga strukturer samt hur samspelet mellan dessa nivåer kan förstås och hanteras.

En modell att arbeta vidare med

Vi har i detta samverkansprojekt velat ta skolans breda och ibland svåra uppdrag på allvar, ge plats till det omätbara och inte försöka simplificera det komplexa (jmf. Bornemark, 2018). *Kattemodellen* gav därmed inte alla svar till de utmaningar som identifierats inom skola generellt och på Katedralskolan specifikt, däremot skapade den förutsättningar för att formulera relevanta och konstruktiva frågor. Modellen blev en gemensam plattform från vilken utvecklingsarbetet kunde drivas vidare.

Ett direkt resultat av att modellen implementerades i skolans arbete var att rättssäkerheten bättre säkerställdes samt att elevarbeten genomfördes på skoltid och lämnades in i större utsträckning än tidigare. För att fördjupa arbetet med modellen och möjliggöra en systematisk uppföljning av implementeringen av arbetet genomfördes både enkäter och intervjuer med fokus på hur den nya bedömningspraktiken uppfattades och mottogs av såväl lärare som elever – i en praktik där all form av bedömningsgrundande skolarbete framöver skulle ske inom skolans väggar och ramar (då enkäterna och intervjuerna framförallt genomfördes som en del av skolans

utvecklingsarbete och inte var etikprövade redovisas inte resultaten närmare här). Undersökningarna, tillsammans med formella och informella kollegiala diskussioner, gav värdefulla insikter och bekräftade i stora drag tidigare observationer. Det rättssäkerhetsorienterade benet i modellen visade sig vara relativt okontroversiellt. Det fanns en bred samsyn kring att rättssäkerheten för eleverna stärks när examinationer genomförs i skolan, då detta minskar risken för fusk och skapar mer likvärdiga förutsättningar. Även modellens kunskapsben fick överlag stöd i de uppföljande undersökningarna och diskussionerna. Många upplevde att kunskapsutvecklingen gynnas av att bedömningarna sker i skolmiljö, där undervisning och examination kan kopplas närmare varandra. Här noterades dock en något större variation i svaren, och vissa områden lyftes fram som i behov av ett tydligare fokus, exempelvis hur lärandemålen kommuniceras och hur bedömningarna kan anpassas för att möta olika elevers behov. Det ben i modellen som däremot framstod som mest komplext och mångfacetterat var det som rör elevers och lärares välmående. Undersökningarna visade på en större bredd och fler nyanser i hur detta upplevdes. Det blev tydligt att välmåendeperspektivet kräver ytterligare fördjupning och uppmärksamhet. Det framkom till exempel att flickor på skolan, liksom i den nationella statistiken, i högre grad upplevde skolrelaterad stress än pojkar. Det blev en viktig observation som följdes upp genom riktade fokusgruppsintervjuer, där eleverna kunde hjälpa oss till fördjupad förståelse och med att rikta fokus åt rätt håll. Genom att kombinera forskningsöversikter med konkret empiri från skolvardagen har projektet bidragit till en mer nyanserad förståelse av skolans bedömningspraktiker – både för den egna verksamheten och för andra intressenter.

Projektet genererade värdefull kunskap och konkreta resultat som stärkt såväl den enskilda undervisningen som det kollegiala arbetet på skolan. Projektets centrala bidrag är utvecklingen av en forskningsförankrad pedagogisk modell som i dag fungerar som en gemensam referensram för skolans arbete med undervisning och bedömning. Att modellen är enkel att förstå men samtidigt tillräckligt flexibel för att tillämpas i olika sammanhang och ämnen har visat sig vara en av dess stora styrkor. Samverkansprojektet har också tydliggjort vikten av att vara lyhörd inför elevernas upplevelser och att låta dessa få påverka både pedagogiska beslut och skolans långsiktiga riktning. Sammantaget visar projektet hur ett nära samarbete mellan skola och forskning kan bidra till hållbar skolutveckling, även i tider av osäkerhet.

Avslutande reflektioner

De erfarenheter och insikter som växte fram i det gemensamma arbetet kring *Kattemodellen* har inte enbart påverkat den lokala praktiken på Katedralskolan, de har också lagt grunden för vidare utvecklingsarbete, bland annat genom ULF-forskning. Modellen har fungerat som ett verktyg för att reflektera över undervisningens innehåll och form men också som ett stöd i samtal om hälsa, de värden och den elevsyn som ska präglade skolan. Det har blivit tydligt att modellen, och de tankar som format den, delvis givit upphov till ett språk för att tala om

undervisning, bedömning och hälsa. Detta har underlättat kommunikationen både internt på skolan, såsom i lärarkollegiet samt i samtal mellan lärare och elever, och externt, till exempel i relation till vårdnadshavare och i relation till potentiellt blivande elever.

Projektet med *Kattemodellen* har bidragit till nya arbeten, inom både forskning och i skolsammanhang samt inspirerat till nya samverkansprojekt, där särskilt frågan om elevers psykiska välmående fått stå i fokus. Här erbjuder Biestas begrepp om subjektifikation (Biesta 2015, 2020) ett djupare sätt att förstå välmåendets betydelse, inte bara som frånvaro av stress, utan som möjligheten att vara någon i världen, att göra motstånd, att finna mening. Begrepp som meningsfull skolgång, tillhörighet och motståndskraft har därför blivit centrala i de vidare projekt som bygger på *Kattemodellens* grundidéer. De nya projekten vidgar perspektivet från bedömning till hela skolmiljön som arena för lärande och välmående. På så vis har samverkansprojektet inte bara varit ett medel för att lösa ett avgränsat problem, utan också en dynamisk process där praktik och teori tillsammans har bidragit till att forma nya frågor, nya arbetssätt och nya vägar framåt. *Kattemodellen* har därmed blivit både en slutpunkt och en början, ett exempel på hur skolutveckling kan ta avstamp i det lokala, men samtidigt bidra till en bredare diskussion om skolans uppdrag i en tid präglad av mätbarhetens dominans.

Under resans gång har de utmaningar som synliggjordes på skolan också lyfts och problematiserats på en nationell arena. De nya läroplanerna och gymnasiets nya betygssystem (Gy25) bygger på ett uttalat behov av att sätta undervisning och lärande i fokus och beakta samt hantera den ökade graden av stress hos både lärare och elever. Skolverket avråder numera, som en konsekvens av den snabba AI-utvecklingen, även lärare att använda inlämningsuppgifter som betygsunderlag, vilket alltså går helt i linje med arbetssätten som utvecklats inom ramen för *Kattemodellen* (Skolverket, 2025).

Arbetet illustrerar hur praktik och forskning i samverkan kan skapa nya förståelser och arbetssätt som inte bara adresserar aktuella utmaningar, utan också aktualiserar skolans djupare och bredare uppdrag. Det visar att en skola som tar ansvar för både det mätbara och det omätbara inte bara är möjlig – utan nödvändig för att utbildningen ska förbli relevant, hållbar och meningsfull.

Referenser

- Bergmark, U. (2020). Teachers' professional learning when building a research-based education: context-specific, collaborative and teacher-driven professional development. *Professional Development in Education*, 49(2), 210–224. Doi: <https://doi.org/10.1080/19415257.2020.1827011>
- Biesta, G. (2010). *Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy*. Paradigm Publishers.
- Biesta, G. (2015). What is education for? On good education, teacher judgement, and educational professionalism. *European Journal of Education*, 50(1), 75–87. Doi: <https://doi.org/10.1111/ejed.12109>

- Biesta, G. (2019). *Obstinate education: Reconnecting school and society*. Brill
- Biesta, G. (2020). Risking ourselves in education: Qualification, socialization, and subjectification revisited. *Educational Theory*, 70(1), 89–104. Doi: <https://doi.org/10.1111/edth.12411>
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans – en uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Volante.
- Edling, S., & Frelin, A. (2013). Doing good? Interpreting teachers' given and felt responsibilities for pupils' well-being in an age of measurement. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 19(4), 419–432. Doi: <https://doi.org/10.1080/13540602.2013.770234>
- Folkhälsomyndigheten (2023). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2021/22*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/48b881b57779498595394ca05525d5d8/skolbarns-halsovanor-sverige-2021-2022-nationella-resultat.pdf>
- Hattie, J. (2009). *Visible Learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
- Hiltunen, L. (2017). *Lagom perfekt: Erfarenheter av ohälsa bland unga tjejer och killar*. [Doktorsavhandling, Linnéuniversitetet].
- Håkansson, J., & Sundberg, D. (2020). *Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning* (2 uppl.). Natur & Kultur Läromedel och Akademi.
- Ifous. (2019). *Ifous fokuserar skolnärvaro: En översikt av forskning om att främja alla barns och ungas närvaro i skolan*. <https://www.uppdragpsyiskhalsa.se/stockholmslan/wp-content/uploads/2019/09/201906-Ifous-Fokuserar-Skolna%CC%88rvaro-O.pdf>
- IVA. (2021). *Generation Ekvation: En rapport om barn och ungas attityder till skola, skolämnen och lärande*. Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien. <https://www.iva.se/contentassets/6ec14c87801e495183dbbe229d6d4d2a/202101-iva-generationekvation-rapport.pdf>
- Lang, D.J., Wiek, A., & Bergmann, M. (2012). Transdisciplinary research in sustainability science: practice, principles, and challenges. *Sustainability Science*, 25–43. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11625-011-0149-x>
- Lilja, A. (2013). *Förtroendefulla relationer mellan lärare och elev*. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lundgren, U.P. (1989). *Att organisera omvärlden: en introduktion till läroplansteori*. Utbildningsförlaget.
- Modin, B., Ostberg, V., Toivanen, S., & Sundell, K. (2011). Psychosocial working conditions, school sense of coherence and subjective health complaints. A multilevel analysis of ninth grade pupils in the Stockholm area. *Journal of Adolescence*. 34(1). 129–39. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.01.004>
- Nygren, G. (2021). *Jag vill ha bra betyg: En etnologisk studie om höga skolresultat och högstadielävers praktiker*. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1545142/FULLTEXT01.pdf>
- Riksrevisionen. (2011). *Lika betyg, lika kunskap – en uppföljning av statens styrning mot en likvärdig betygssättning i grundskolan*. RiR 2011:23. https://www.riksrevisionen.se/download/18.2008b69c18bd0f6ed3f2f6ab/1518435484261/Anpassad_11_23%20Lika%20betyg%20lika%20kunskap.pdf
- Riksrevisionen. (2022). *Statens insatser för likvärdig betygssättning – skillnaden mellan betyg och resultat på nationella prov*. RiR 2022:22. https://www.riksrevisionen.se/download/18.2008b69c18bd0f6ed3f24cfa/1666772070169/RiR_2022_22.pdf
- SFS 2010:800. *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

- SFS 2010:2039. *Gymnasieförordning*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/gymnasieforordning-20102039_sfs-2010-2039/
- SKOLFS 2022:471. *Skolverkets allmänna råd om betyg och provning*. Statens skolverks författningssamling. <https://www.skolverket.se/download/18.3770ea921807432e6c72bbc/1656916470977/pdf10020.pdf>
- Skolinspektionen. (2024). *Likvärdig bedömning och betygssättning Regeringsuppdrag om huvudmäns och skolors arbete med likvärdiga bedömningar och betyg 2021–2024*, Rapport 2024:2. <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/regeringsrapporter/redovisning-av-regeringsuppdrag/2024/likvardig-bedomning-och-betygssattning/likvardig-bedomning-och-betygssattning.pdf>
- Skolverket. (2020a). *Likvärdiga betyg och meritvärden: Ett kunskapsunderlag om modeller för att främja betygs och meritvärdenas likvärdighet*. <https://www.skolverket.se/download/18.528cfa7817820d8e8a54ad/1615881688558/pdf7582.pdf>
- Skolverket. (2020b). *Att ställa frågor och söka svar. Samarbete för vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet*. <https://www.skolverket.se/getFile?file=7117>
- Skolverket. (2023). *PISA 2022 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap*. Internationella studier. <https://www.skolverket.se/publikationer?id=12177>
- Skolverket. (2024). *Attityder till skolan. Delrapport 1 Trivsel, stress och motivation*. <https://www.skolverket.se/getFile?file=13184>
- Skolverket (11 augusti 2025). *Från bedömningar till betyg*. <https://www.skolverket.se/prov-och-bedomning/betyg/fran-bedomningar-till-betyg>
- Stolare, M. (2024). *Med en samhällsfråga i centrum: Lärare och forskare bygger undervisning om migration i SO på mellanstadiet. I Praktisk skolforskning: resultat och erfarenheter från nio forskningsprojekt*. Skolfi 2024:01
- Säfström, C. A., & Månsson, N. (2021). The marketisation of education and the democratic deficit. *European Educational Research Journal*, 21(1), 124–137. <https://doi.org/10.1177/14749041211011293>
- Säfström, C.A., Månsson, N., & Osman, A. (2015) What ever happened to teaching? *Nordic Studies in Education* 3/4: 189–203.
- Tim Bergling Foundation, Sveriges elevkårer & Sveriges elevråd. (2023). *Det enda jag tänker på är stress och skola: En elevundersökning om hur skolan påverkar ungas mående*. https://sverigeselevkarer.se/media/a0qiuz41/det_enda_jag_tanker_pa_rapport-2024.pdf

KONTAKT

Ulrika Bergmark

Redaktör och vetenskaplig ledare

ulrika.bergmark@pitea.se

0911-69 72 98

UTBILDNINGSFÖRVALTNINGEN

0911-69 60 00

www.facebook.com/pitea.se

www.pitea.se/forskningochutveckling

Piteå
kommun